

Распачынанне гісторыі першага ўніверсітэта Беларусі

УДК 378.4(476-25)(091) 930.85

Алег ЯНОЎСКИ,
кандыдат гістарычных
навук, прафесар

Алег ЯНОЎСКИ. Распачынанне гісторыі першага ўніверсітэта Беларусі. У артыкуле прадстаўлены і аналізуюцца веці гісторыі першага ўніверсітэта Беларусі – Беларускага дзяржаўнага. Многія абставіны гэтага складанага працэсу выкладаюцца паводле архіўных звестак, выяўленых аўтарам у апошнія гады. Даказваецца, што БДУ стаў не толькі першым класічным ўніверсітэтам на беларускай зямлі, але і першай вышэйшай навучальнай установай XX стагоддзя, а таксама паслужыў асновай для стварэння ў наступныя гады сістэмы вышэйшай школы савецкай Беларусі.

Ключавыя словы: Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (БДУ), арганізацыйныя камісіі, вышэйшая школа, навука, факультэт, навучальны план.

Aleh YANOUSKI. History of Belarus' first university. The article presents and analyzes the milestones in the formation of the first university in Belarus – Belarusian State University. The article reveals many of the circumstances of this complex process on the basis of the archival research conducted by the author in recent years. The author proves that BSU became not only the first classical university in the Belarusian land but also the first higher educational institution of the 20th century which served as the basis for the development of the system of higher education in Soviet Belarus.

Keywords: Belarusian State University (BSU), organizational commissions, higher school, science, faculty, curriculum.

2021 год для Беларусі асабліва знамянальны. Сто гадоў таму 30 кастрычніка 1921 года кіраўніцтва маладой савецкай краіны, прадстаўнікі беларускага грамадства разам з невялікай колькасцю прафесараў, дацэнтаў, выкладчыкаў і студэнтамі двух факультэтаў урачыста абвясцілі аб пачатку дзейнасці першага беларускага ўніверсітэта – БДУ [1, с. 7]. З гэтага часу ў Беларусі распачаўся працэс фарміравання не толькі сапраўднага класічнага ўніверсітэта з адмысловай структурай, сэнсам і мэтай яго шматбаковай работы, але і быў закладзены падмурак для стварэння цэласнай сістэмы беларускай вышэйшай школы.

Юбілей падштурхнуў да больш карпатлівай працы па асэнсаванню вядомай інфармацыі, да выяўлення новай. Прадставім некаторыя важныя і цікавыя факты, падзеі, эпізоды жыццёвых лёсаў, лічбавыя звесткі. Агульная іх сувязь – дачыненне да часу станаўлення ўніверсітэта як «флагмана вышэйшай школы Беларусі». Гэта слоўная формула яшчэ нядаўна была звыклай, відавочнай, нікім не аспрэчвалася. Сёння ж, нягледзячы на пераканальнае лідарства БДУ ва ўсіх вядомых міжнародных рэйтынгах, на маштабнасць рэальных вынікаў шматвектарнай працы ўніверсітэцкага калектыву, яго першаснасць, вытрыманая стагадовай гісторыяй, здаецца, неяк прыніжаецца.

ПРА АЎТАРА

ЯНОЎСКИ Алег Антонавіч.

Нарадзіўся ў 1951 годзе ў в. Крычкі Мінскага раёна Мінскай вобласці. Скончыў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (1973).

У БДУ прайшоў шлях ад старшага лабаранта да дэкана гістарычнага факультэта, першага прарэктара БДУ. З 1998 года з'яўляецца загадчыкам кафедры гісторыі Расіі гістарычнага факультэта БДУ. Узнагароджаны нагрудным знакам «Выдатнік адукацыі Рэспублікі Беларусь», многімі ганаровымі граматамі. У 2011 годзе прысвоена Ганаровае званне «Заслужаны работнік БДУ».

Кандыдат гістарычных навук (1981), прафесар (2003).

Аўтар амаль 400 публікацый па розных праблемах гісторыі. У сааўтарстве напісаў для школ і ўніверсітэтаў Беларусі каля 30 падручнікаў і навучальных дапаможнікаў, прымаў удзел у стварэнні вучэбных стандартаў, тыпавых і вучэбных праграм па ўсеагульнай гісторыі.

Сфера навуковых інтарэсаў: знешняя палітыка Расіі XV–XVII стагоддзяў, гісторыя навукі і адукацыі, жыццё і творчасць выбітных інтэлектуалаў XX стагоддзя, гісторыя БДУ і яго выключная роля для Беларусі.

У артыкуле аўтар звяртаецца да не зусім вядомых старонак гісторыі першага ўніверсітэта Беларусі, грунтуючыся на матэрыялах, што яшчэ не былі агучаны. У архівах і бібліятэках Беларусі і Расіі знойдзены шматлікія звесткі, якія дазваляюць удакладніць і па-іншаму прадставіць асобныя абставіны распачынення ўніверсітэцкай адукацыі на беларускіх землях, назваць новыя імёны, якія прычыніліся да шматвектарнага працэсу станаўлення і развіцця БДУ, прывесці аргументы на карысць ісціны – БДУ быў і застанецца першай вышэйшай навучальнай установай Беларусі!

Дом № 1 БДУ – былая гімназія К.В. Фальковіча і С.П. Зубакіна. 1921 год
Крыніца: музей гісторыі БДУ.

Новыя ўдакладненні ў пачатковых старонках гісторыі БДУ

Зварот да найбольш важных і яркіх дат у гісторыі першай вышэйшай навучальнай установы Беларусі натуральны. Бо толькі праз храналагічную дакладнасць магчыма ўсебаковае асэнсаванне падзей. Напрыклад, само слова «студэнт» упершыню загучала ў афіцыйных дакументах, у калідорах будынка на вуліцы Скобелеўскай («Дом № 1 БДУ», як яго адразу сталі называць, дзе размясціўся рабочы факультэт, а раней дзейнічала мінская прыватна-дзяржаўная гімназія,) і ў грамадскім жыцці з 17 чэрвеня 1921 года. На рабочым факультэце навучаліся 160 юнакоў і дзяўчат – дакладна 53 рабфакаўцы і 107 слухачоў падрыхтоўчых курсаў для паступлення на яго. Гэта быў не паўнаватасны ўніверсітэцкі факультэт, а форма навучання рабоча-сялянскай моладзі для атрымання неабходнага ўзроўню ведаў, каб потым ім можна было працягваць вучобу ў ВНУ [2, с. 3].

Тым не менш на той час такія падрыхтоўчы змест навучання не мог пахіснуць галоўнага – рабфак быў адкрыты ва Універсітэце! А гэта не педтэхнікумы, не Белпалітэхнікум, праз якія ўрад ССРБ у Мінску і Віцебску спрабаваў распачаць падрыхтоўку кадраў з сярэдняй спецыяльнай адукацыяй. Вось толькі праз фінансавыя праблемы тэхнікумы не змаглі разгарнуць сваю працу і ўвайшлі ў склад БДУ, які пасля двух урачыстых адкрыццяў (11 ліпеня і 30 кастрычніка 1921 года) з 31 кастрычніка – 1 лістапада павёў са студэнтамі рэгулярныя лекцыйныя і практычныя заняткі на двух факультэтах – медыцынскім і грамадскім навук.

З вясны 1921 года, калі ўніверсітэт толькі фармуляўся, на ўрадавым узроўні было вызначана, што будучыя студэнты павінны быць дзейнымі чыннікамі кіруючых органаў БДУ, удзельнічаць у стварэнні вучэбных планаў, мець свае суполкі па арганізацыі побыту, уплываць на грамадска-палітычнае жыццё, займацца крэдытава-адукацыйнымі і шмат чым іншым [3; 4]. Напрыклад, у склад Праўлення БДУ абавязкова абіраўся хто-небудзь са студэнтаў. Пэўная колькасць студэнтаў актыўна ўдзельнічала ў працы прадметных камісій факультэтаў, з'яўлялася членамі Савета ўніверсітэта і інш.

Звяртаючы ўвагу на дату заснавання Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, хочацца згадаць імкненні некаторых нашых калег «стварыць» сваю «першую» вышэйшую навучальную ўстанову. Размова ідзе аб адзначэнні некаторымі ВНУ стагадовых юбілеяў сваіх устаноў. Вось толькі і ў Віцебску, і ў Магілёве, і ў Мінску «юбіляры» чамусьці палічылі статус сярэдняй спецыяльнай вучэбнай установы, якімі пры царскім рэжыме і ў першы тэрмін існавання савецкай улады былі іх «інстытуцыйныя праддечы», выключнымі характарыстыкамі вышэйшай – інстытута, а тым больш універсітэта [5; 6; 7; 8].

Між тым беларускія гісторыкі маюць магчымасць спасылацца на грунтоўныя дакументы, у якіх прапісана як уласна распачыненне гісторыі БДУ ва ўмовах рэвалюцыйных і ваенных падзей 1917–1920-х гадоў, так і ў цэлым гісторыі вышэйшай адукацыі ў Беларусі. Аб гэтым дастаткова пераканаўча расказвалі арганізатары БДУ Ф.Ф. Турук, У.І. Пічэта, С.З. Кацэнбоген

АНКЕТА

Для паступаючых у Беларускае Дзяржаўнае Ёнверсітэце
на фізіка-матэматычны факультэт

3

- 1) Прывітанне імя і прозьвішча Чыснелескі Вадзімір Іванавіч
- 2) Род (арышчын, мясцоўка) Міясце 3) Год нараджэння 1916, 26/IV
- 4) Нараджэнне Беларусь
- 5) Ці вступіў у ВНУ раней, калі і куды не паступаў
- 6) Ці пачаў рабят у ВНУ Беларускае Дзяржаўнае Ёнверсітэце ў 1919
- 7) Спецыяльнасць _____
- 8) Прафесія ці спецыяльнасць рабят - тэхнік
- 9) Калі год, месца і ў якасці чаго і ў якой установе працаваў не працаваў. Бел. Аіраў -
Міжвад. саюз адпачываў да вучбы ў ліч. па дзяржаўнае ў 1919
- 10) Дзе Кастрычніцкай рэвалюцыі _____
- 11) Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі вучыўся
- 12) У якой школе рабят - тэхнік Аўтаматэма Белар. вясце
- 13) Калі і ў якім месцы сабраў саюз, хто і які год і ў якой установе не сабраў саюз
- 14) Назва працаўдзяльчэскага саюза № 335678А
- 15) Матэрыяльнае становішча Белар. вясце, калі вярнуўся з вучбы, які склад і гэтае вяртанне і рэсп. падатак пачынаў вучыць 1100 р. у месяц
- 16) Дзе вярнуўся з вучбы _____
- 17) Пасля вярнуўся з вучбы _____
- 18) Ці вярнуўся з вучбы праз выбарчы голас і ці адмовіўся праз голас адмовіўся ад выбарчэскага голаса
- 19) Спецыяльнасць Дзім. у якасці якога вярнуўся Белар. вясце
- 20) Дзе Кастрычніцкай рэвалюцыі наваградзе сяр. школы
- 21) Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі наваградзе, Мінск, працаваў 53 р. 8
- 22) У якой школе прафес. БФУ
- 23) Калі і ў якім месцы сабраў саюз, хто і які год і ў якой установе саюз Белар. вясце
- 24) Калі і ў якім месцы сабраў саюз, хто і які год і ў якой установе _____
- 25) Якія адносіны да вярнуўся з вучбы самавольна ў вучбы дамаўся
- 26) Ці сабраў у Чарн. Аіраў, які час, куды вярнуўся у Чарн. Аіраў і ў Чарн. Аіраў
- 27) Ці сабраў у старой арміі ці ў новай не
- 28) Якія звесткі ставіліся аб вярнуўся з вучбы справы, вярнуўся і проф. і ў якасці якога
працаваў на вучбы ў Чарн. Аіраў
- 29) Якія звесткі ставіліся аб вярнуўся з вучбы у якасці якога
працаваў на вучбы ў Чарн. Аіраў
- 30) Ці вярнуўся з вучбы не
- 31) Ці вярнуўся з вучбы не
- 32) Ці вярнуўся з вучбы не
- 33) Ці вярнуўся з вучбы не
- 34) Ці вярнуўся з вучбы не
- 35) Ці вярнуўся з вучбы не
- 36) Ці вярнуўся з вучбы не
- 37) Ці вярнуўся з вучбы не
- 38) Ці вярнуўся з вучбы не
- 39) Ці вярнуўся з вучбы не
- 40) Ці вярнуўся з вучбы не
- 41) Ці вярнуўся з вучбы не
- 42) Ці вярнуўся з вучбы не
- 43) Ці вярнуўся з вучбы не
- 44) Ці вярнуўся з вучбы не
- 45) Ці вярнуўся з вучбы не
- 46) Ці вярнуўся з вучбы не
- 47) Ці вярнуўся з вучбы не
- 48) Ці вярнуўся з вучбы не
- 49) Ці вярнуўся з вучбы не
- 50) Ці вярнуўся з вучбы не
- 51) Ці вярнуўся з вучбы не
- 52) Ці вярнуўся з вучбы не
- 53) Ці вярнуўся з вучбы не
- 54) Ці вярнуўся з вучбы не
- 55) Ці вярнуўся з вучбы не
- 56) Ці вярнуўся з вучбы не
- 57) Ці вярнуўся з вучбы не
- 58) Ці вярнуўся з вучбы не
- 59) Ці вярнуўся з вучбы не
- 60) Ці вярнуўся з вучбы не
- 61) Ці вярнуўся з вучбы не
- 62) Ці вярнуўся з вучбы не
- 63) Ці вярнуўся з вучбы не
- 64) Ці вярнуўся з вучбы не
- 65) Ці вярнуўся з вучбы не
- 66) Ці вярнуўся з вучбы не
- 67) Ці вярнуўся з вучбы не
- 68) Ці вярнуўся з вучбы не
- 69) Ці вярнуўся з вучбы не
- 70) Ці вярнуўся з вучбы не
- 71) Ці вярнуўся з вучбы не
- 72) Ці вярнуўся з вучбы не
- 73) Ці вярнуўся з вучбы не
- 74) Ці вярнуўся з вучбы не
- 75) Ці вярнуўся з вучбы не
- 76) Ці вярнуўся з вучбы не
- 77) Ці вярнуўся з вучбы не
- 78) Ці вярнуўся з вучбы не
- 79) Ці вярнуўся з вучбы не
- 80) Ці вярнуўся з вучбы не
- 81) Ці вярнуўся з вучбы не
- 82) Ці вярнуўся з вучбы не
- 83) Ці вярнуўся з вучбы не
- 84) Ці вярнуўся з вучбы не
- 85) Ці вярнуўся з вучбы не
- 86) Ці вярнуўся з вучбы не
- 87) Ці вярнуўся з вучбы не
- 88) Ці вярнуўся з вучбы не
- 89) Ці вярнуўся з вучбы не
- 90) Ці вярнуўся з вучбы не
- 91) Ці вярнуўся з вучбы не
- 92) Ці вярнуўся з вучбы не
- 93) Ці вярнуўся з вучбы не
- 94) Ці вярнуўся з вучбы не
- 95) Ці вярнуўся з вучбы не
- 96) Ці вярнуўся з вучбы не
- 97) Ці вярнуўся з вучбы не
- 98) Ці вярнуўся з вучбы не
- 99) Ці вярнуўся з вучбы не
- 100) Ці вярнуўся з вучбы не

Адрас Белар. вясце _____

Пісьма адпавядаюць Чыснелескі Вадзімір Іванавіч

Асцветы вярнуўся з вучбы М.М. Пакроўскі

22. 81

Анкета для паступаючых у БДУ

Крыніца: НАРБ.

і інш. У наступныя дзесяцігоддзі такога роду звычайную канстатацыю лёгка знайсці на старонках рэспубліканскай прэсы, у артыкулах і кнігах па гісторыі беларускай вышэйшай школы. Аднак і сёння існуюць белыя плямы, якія патрабуюць свайго асэнсавання.

Так, за апошні час удакладніліся абставіны спроб рэалізацыі «праекта» Беларускага ўніверсітэта літаральна ў першыя месяцы пасля кастрычніка 1917 года. Напрыклад, гісторыкі агучылі на канферэнцыях і ў сваіх публікацыях сутнасць прапановы Я.Ф. Карскага на І Усебеларусім з'ездзе па рэалізацыі фундаментальнай ідэі беларусаў – стварэнню свайго ўніверсітэта [9]. У дакументах Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь знойдзены дасканалы план стварэння Беларускага ўніверсітэта, які на сямі аркушах напісаў Яўхім Фёдаравіч [10, арк. 86–92]. Вядомы таксама і прапазіцыі на гэты конт М.В. Доўнар-Запольскага ад 10 мая 1918 года, што ў хуткім часе разглядаліся ўрадам БНР [11, арк. 15–16; 12, с. 147, 151, 230]. Стала магчымым спаслацца і на іншыя новыя звесткі, уведзеныя ў навуковы зварот не так даўно [13; 14].

Вядома, як выкрысталізоўвалася спачатку ідэя, а потым разварочвалася арганізацыйная практыка першага беларускага ўніверсітэта. Для карпатлівага разгляду тых працэсаў і падзей ёсць магчымасць папрацаваць у архівах Масквы, Смаленска, Мінска. Перш за ўсё ў Дзяржаўным архіве Расійскай Федэрацыі (ДАРФ) і Расійскім дзяржаўным архіве сацыяльна-палітычнай гісторыі (РДАСПГ), у Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь (НАРБ). У іх фондах знаходзяцца тысячы спраў з дакументамі аб дзейнасці Народнага камісарыята асветы РСФСР і ССРБ, урадаў савецкіх рэспублік.

Так, праз наркамат асветы РСФСР праходзіла рэалізацыя ідэі стварэння ўніверсітэтаў у Мінску і Смаленску. 22 сакавіка 1919 года ў Маскве адбылося першае пасяджэнне пад старшынствам В.Ц. Тэр-Аганесавы па вырашэнню першачарговых арганізацыйных пытанняў. А.Ф. Мяснікоў канстатаваў, што «Государственный университет в Минске уже является фактом». І пасля доўгіх дэбатаў пастанавілі стварыць у дадатак да Мінскай камісіі пры Мінскім губернска-выканаўчым камітэце «Комиссию в Москве <...> по организации Госуд. Университета Белорус...» пры адзеле вышэйшых навучальных устаноў Наркамасветы РСФСР [15, арк. 3, 3 адв.]. З гэтага часу і распачаліся абмеркаванні, якім жа павінен быць БДУ – агульная структура, склад факультэтаў і навуковых інстытутаў, сутнасць вучэбных планаў і інш.

Самым спрэчным было пытанне аб факультэтах. У сакавіку 1919 года пагадзіліся, што павінна быць тры факультэты (агранамічны, прыродазнаўчы і эканамічны навук), хаця адказны работнік наркамата асветы РСФСР гісторык М.М. Пакроўскі рэальна бачыў магчымасць спачатку заснаваць толькі факультэт грамадскіх навук [15, арк. 6, 6 адв.]. Між тым на звароты аб паступленні ў БДУ прадстаўнікі Беларускага агульнага навучальнага ўстаноў на пяці факультэтах (грамадскіх навук, філагічных, медыцынскіх, агранамічных і прыродазнаўчых). Маскоўская камісія ў хуткім часе падала інфармацыю, што БДУ распачне сваю працу з 1 мая 1919 года ў складзе пяці факультэтаў – грамадскіх навук, прыродазнаўча-матэматычнага, медыцынскага, агранамічнага і інжынерна-меліяратыўнага [15, арк. 1, 13]. Гэту дату агучыла ў газетнай публікацыі Марыя Фрумкіна, адна з дзейных удзельнікаў падрыхтоўчых работ, заверыўшы жадаючых паступіць у БДУ, што ажыццяўляецца збор «всех помещичьих библиотек». І адзначала, што «на первых порах будет функционировать только факультет социальных наук», заняткі на якім часова запланавана праводзіць «в здании Коммерческого Училища» [16, с. 4]. У НАРБ захаваліся рукапісныя старонкі з правіламі прыёму на гэты факультэт (не менш году працы ў савецкіх установах, здача калоквіуму «...в знании основных произведений русской литературы, истории России и Западноевропейских Государств 19 века и в сочинении» [17, арк. 1, 1 адв.]).

Вось толькі планы разышліся з палітычнымі рэаліямі. Мінск быў захоплены і акупаваны польскімі войскамі. Адразу пасля вызвалення Мінская камісія ўзнавіла сваю дзейнасць і ў жніўні 1920 года, як адзначыў у сваёй дакладнай запісцы

на імя наркама асветы ССРБ старшыня гэтай камісіі Д.М. Мейчык, «пробудила к деятельности Московскую Комиссию содействия <...>, поддержка которой была столь необходима для успеха дела» [11, арк. 13]. У гэтай записцы былі пазначаны літаральна ўсе важныя намаганні, якія неабходна ажыццявіць, каб як мага хутчэй універсітэт стаў дзейнічаць – цяпер ужо ў складзе чатырох факультэтаў (гісторыка-літаратурнага, прыродазнаўчага, медыцынскага і аграрнамічнага). Упершыню былі агучаны дзве акалічнасці: неабходнасць «снарядить специальную делегацию за границу для закупки наиболее усовершенствованных приспособлений, которых не может дать Россия»; і «командировать 30 молодых людей для совершенствования подготовки к научной деятельности в Московский Университет, а также другие высшие учебные заведения России» [11, арк. 13 адв, 14 адв.].

У хуткім часе ад імя Мінскай камісіі ў Маскву была накіравана «Докладная записка для Московской комиссии по открытию Государственного Университета в городе Минске». У ёй канстатавалася яшчэ не засвоеная беларускімі інтэлектуаламі акалічнасць: існаванне асобнай савецкай рэспублікі – ССРБ. У сваіх прапановах і просьбах прадстаўнікі Універсітэцкай камісіі пры Мінскім губерньскім аддзеле народнай асветы зыходзілі з таго, што «Из всех областей Российской Республики Белоруссия с населением до 15 миллионов человек (в том числе 10 миллионов белорусов) не имеет до сих пор ни одного Высшего Учебного Заведения...». Наконт факультэтаў цяпер зыходзілі з неабходнасці мець фізіка-матэматычны з аддзяленнем прыродазнаўчых, аграрнамічных ды тэхнічных навук, факультэт «словесно-филологический» з аддзяленнямі беларускай і яўрэйскай філалогіі, факультэт гісторыка-палітычных навук (ці юрыдычны) і медыцынскі. Здзіўляе аргументацыя наконт магчымасці распачаць дзейнасць медфака: «Для преподавания медицинских наук в Минске есть достаточно трупов и больных». Для аграрнамічнага аддзялення фізмата выдзелена «ферма с опытным полем» (им. Лошица, лес Ваньковича) <...>, наконец, несколько тысяч книг как основа будущей Университетской библиотеки» [11, арк. 11, 12].

Такая ўпэўненасць адных натыкалася на недавер у рэальнасці рэалізацыі праекта БДУ іншых. Так, адначасова з вышэй прыведзенай «Запіскай» 24 ліпеня 1920 года Л.Б. Слепян (адзін з дзейных членаў Мінскай камісіі) падрыхтаваў сваё ўласнае бачанне перспектывы універсітэта. Ён таксама не вельмі ўспрымаў палітычную самастойнасць Беларусі. Абгрунтоўваючы ўсе за і супраць стварэння менавіта ўніверсітэта, ён зыходзіў з таго, што «Потребность в Высшем Педагогическом Учебном Заведении для всякой области, в том числе для Белоруссии, является коренной». Таму неабходна «не задаваться целью обеспечить сейчас открытие отдельного Университета в Минске <...>, а обратить большее внимание на обеспечение всем необходимым педагогического Института» [11, арк. 1, 2 адв., 3].

Самае цікавае, што Л.Б. Слепян як член «Университетской Комиссии при Минском Отд. Нар. Обр.» больш за тыдзень у жніўні 1920 года знаходзіўся ў Маскве, каб у каторы раз удакладніць сітуацыю па пабудове менавіта ўніверсітэта, тады як пытанне аб педінстытуце нават не разглядалася. Акрамя яго, у складзе дэлегацыі з прадстаўнікамі Наркамасветы РСФСР

Першыя прафесары БДУ,
восень 1921 года
Крыніца: архіў РАН.

Выпуск рабфака 1925 года
Крыніца: музей гісторыі БДУ.

мандзіроўкі ў Маскву падрыхтаваў абгрунтаванне аб неабходнасці стварэння калі не політэхнікума, то шэрагу адмысловых тэхнічных факультэтаў у складзе БДУ – будаўнічага, хімічнага, тэхналагічнага, сельскагаспадарчага [11, арк. 6 адв.].

Напрыканцы снежня 1920 года ў Мінск прыехала дэлегацыя, каб ад імя Наркамасветы РСФСР і Маскоўскай камісіі падвесці вынікі папярэдняй працы. Былі пацверджаны многія дамоўленасці і рашэнні, прыйшлі да згоды, што кіраўніцтва спраў павінен трымаць у сваіх руках У.І. Пічэта. Змяняльна, што 30 снежня ў актавай зале Інстытута народнай асветы на вуліцы Захар'еўскай было абвешчана аб стварэнні «Таварыства гісторыі і старажытнасцей». А праз кароткі час, 25 лютага 1922 года, было створана Навуковае таварыства БДУ з секцыямі краязнаўства, тэхніка-эканамічнай, фізіка-матэматычнай і грамадскіх навук. А ўжо 18 сакавіка гэтага года пад старшынствам рэктара БДУ У.І. Пічэты адбылося яго першае пасяджэнне [18, с. 17].

Калі зноў звярнуцца да разгляду самых важных крокаў у стварэнні БДУ, то неабходна адзначыць рашэнне, якое 17 красавіка 1921 года прыняла 3-я сесія ЦВК Саветаў ССРБ. Яно набыло сілу закона на наступны дзень у пастанове Прэзідыума ЦВК. Яна пацвердзіла «ранее изданные постановления об открытии в гор. Минске Белорусского Государственного Университета» і скіравала на адкрыццё яго ў складзе рабочага, грамадскіх навук, медыцынскага, сельскагаспадарчага і фізіка-матэматычнага факультэтаў. Асабліва ўвага надавалася падрыхтоўцы медыкаў і аграномаў «в виду ряда специфических особенностей Белоруссии в санитарно-гигиеническом отношении, а также в сельскохозяйственном». Гэта паста нова нацэльвала таксама на стварэнне пры БДУ навукова-даследчага інстытута беларускай і яўрэйскай культуры, а таксама арганізацыі навуковай экспедыцыі па Беларусі для збору калекцый, неабходных для рознабаковай вучэбнай і навуковай дзейнасці ўніверсітэта [19, арк. 3].

У хуткім часе за подпісам наркама асветы У.М. Ігнатоўскага былі зацверджаны правілы прыёму, спачатку на медфак. Яны былі вельмі жорсткія. Прыём павіна была ажыццяўляць камісія з прадстаўніцтвам наркамасветы, наркама аховы здароўя, прафсаюзнай і камсамольскай арганізацый, Праўлення БДУ і інш. Абітурыентам неабходна было валодаць ведамі ў аб'ёме рабфака ці школы 2-й ступені і здаць калёквіум па матэматыцы, фізіцы і прыродазнаўстве. Перавага аддавалася медработнікам са стажам, санітарам-франтавікам, асобам фізічнай працы ці пралетарскага паходжання, а таксама «проработавшим не менее года на ответственных партийных, профессиональных и советских должностях» [17, арк. 13]. У гэтыя ж летнія дні 1921 года

перамовы вялі Я.Ф. Карскі, мінскі медык-афтальмолаг С.Д. Камінскі і «ученый агроном» Н.К. Ярашэвіч. Апошні актыўна адстойваў неабходнасць стварэння ў складзе БДУ матэматычнага факультэта. Сярод тых, хто падтрымаў яго, быў філолаг – акадэмік Я.Ф. Карскі. Ён згадаў, што прафесар І.Р.Брайцаў – выдатная кандыдатура «для основной кафедры математического факультета. Кроме того, следует иметь ввиду, что этот факультет самый дешевый и что его легче всего организовать». Як вырашаная данасць канстатаваліся ў складзе будучага БДУ медфак, філфак, аграномфак, прыродазнаўчы факультэт. Праўда, напрыканцы абмеркаванняў у Маскве Я.Ф. Карскі, У.І. Пічэта і Ф.Ф. Турук пагадзіліся, што рэальна таксама весці падрыхтоўку гісторыка-філалагічнага факультэта [11, арк. 20 адв., 25]. Можна меркаваць, што вышэйназваны Ніканор Казіміравіч Ярашэвіч падчас жнівеньскай ка-

Лекцыйнай кніжка (залікоўка) студэнткі БДУ
Наталлі Успенскай, 1923 год
Крыніца: НАРБ.

за подпісам старшыні СНК ССРБ у Маскву, у наркамат асветы РСФСР, паступілі дзве паперы з просьбамі дапамагчы з абсталяваннем фізічнага, хімічнага і электратэхнічнага вучэбных кабінетаў. Многія грамадскія суполкі, асобныя людзі імкнуліся дапамагчы станаўленню першага беларускага ўніверсітэта. Так, у лісце ад 12 ліпеня 1921 года, дасланым у Часовае праўленне БДУ васьмю членамі «Инициативной группы студентов высших учебных заведений РСФСР», выказвалася гарачае жаданне дапамагчы ў любой працы, якая будзе карыснай для ўніверсітэта. Яны толькі прасілі ўдакладніць, «какого рода работа может быть доверена» [11, арк. 74].

Інстытут фізікі БДУ – першы будынак, пабудаваны для ўніверсітэта. 1926 год
Крыніца: музей гісторыі БДУ.

Новае аб звыклых фактах

Нядаўна былі выяўлены матэрыялы, на падставе якіх дзіўныя пературбацыі ідэй, рэальных дзеянняў і лёсаў у рэчышчы распачынення дзейнасці Беларускага ўніверсітэта могуць быць падвергнуты пэўнаму ўдакладненню. Звернем увагу толькі на адзін, але вельмі важны факт. Ва ўсіх выданнях пра гісторыю БДУ ёсць спасылка, што 25 лютага 1919 года выйшаў дэкрэт ЦВК ССРБ аб заснаванні ў Мінску ўніверсітэта і выдзяленні на першапачатковыя арганізацыйныя патрэбы 1 млн рублёў. Вось толькі ніхто з аўтараў не быў здольны прывесці сам дакумент, які зафіксаваў такое рашэнне першага ўрада толькі-толькі абвешчанай ССРБ.

Не так даўно ў Дзяржаўным архіве Расійскай Федэрацыі быў выяўлены рэальны дакумент, які дадае новую дату зараджэння працэсу пабудовы БДУ. Як вынікае з невялічкага пратакольнага запісу ад 24 лютага 1919 года па дакладу І.С. Саваці(е)ва, Вялікі Прэзідыум ЦВК ССРБ пастанавіў: «а) Открытие в Минске Государственного Университета признать весьма желательным. б) Из сумм Государственного Казначейства ассигновать один миллион (1.000.000) на первоначальные расходы» [20, арк. 8]. Такім чынам, у аналах універсітэцкай гісторыі прапісана не толькі новая дата, але з'явіўся новы «прашчур-заснавальнік» – Іван Савацьевіч Саваціеў.

Практычныя заняткі першакурснікаў медфака БДУ. 1922 год

Крыніца: музей гісторыі БДУ.

З дапамогай смаленскіх калег высветлены некаторыя абставіны яго біяграфіі. З лістапада 1917 года ён уваходзіў у склад вядомага «Аблвыканкамзаха», са снежня 1918 года выконваў абавязкі камісара асветы Заходняй вобласці і потым да канца года ў Смаленску ўзначальваў аддзел народнай адукацыі гэтага тэрытарыяльна-дзяржаўнага ўтварэння. У лютым 1919 года на I Усебеларускім з'ездзе Саветаў быў абраны членам ЦВК ССРБ і прызначаны камісарам народнай асветы Рэспублікі. У такім статусе Іван Савацьевіч і дакладваў на Вялікім Прэзідыуме аргументы на карысць распачынення рэальных дзеянняў па стварэнню БДУ. А на наступны дзень рашэнне падпісаў Аляксандр Мяснікоў, які на той час з'яўляўся старшынёй ЦВК ССРБ.

Калі працягнуць далей размову аб асобах, што прычыніліся да важных арганізацыйных рашэнняў аб адкрыцці першага беларускага ўніверсітэта, то нельга

не згадаць земляка Мяснікова – адказнага работніка Наркамасветы РСФСР (член Дзяржкамісіі па асвеце наркамата) В.Ц. Тэр-Аганес(з)ава, які трымаў у сваіх руках усю дзейнасць Мінскай і Маскоўскай камісій па арганізацыі БДУ, аб чым сведчаць матэрыялы фондаў ДАРФ.

На жаль, і сёння беларускія гісторыкі мала згадваюць імёны дзясяткаў неардыннарных інтэлектуалаў Беларусі і Расіі, якія ў 1919–1921 гадах далучыліся да справы стварэння БДУ. Не раскрыты паўнаватрасна таксама і важкія ўнёскі, якія зрабілі дзеля гэтага беларускія палітычныя дзеячы. Так, не раз згадваюцца А.Р. Чарвякоў, Д.Ф. Жылуновіч, В.Г. Кнорын, У.М. Ігнатоўскі, М.Я. Фрумкіна, Я.П. Каранеўскі, З.Р. Грынберг і іншыя, але ў большай ступені дзеля надання знакаваці таму ці іншаму сюжэту аб універсітэце. Толькі агучым прозвішчы тых, хто займаўся падрыхтоўкай адкрыцця БДУ з канца 1917 і да пачатку 1919 года, а потым на працягу 1919–1921 гадоў. Ад беларускага боку (прымаючы да ўвагі як працу, так і паходжанне з Беларусі) гэта Я.Ф. Карскі, М.В. Доўнар-Запольскі, Ф.Ф. Турук, А.А. Смоліч, М.А. Янчук, І.С. Саваціеў, В.М. Андэрсен, А.М. Васюцінскі, С.Д. Камінскі, Э.А. Будзька, П.-М.П. Масоніус, Д.М. Мейчык, У.І. Самойла, І.І. Краскоўскі, Я.П. Каранеўскі, М.Б. Кроль, П.С. Марэк, В.І. Струеў, В.Л. Іваноўскі, М.Я. Фрумкіна, Я.А. Гурвіч, Н.К. Ярашэвіч, А.Ф. Вайцэхоўскі, У.У. Маслоўскі, А.С. Неканда-Трэпка, К.М. Гадыцікі-Цвірко, Ч.І. Радзевіч, Л.Б. Слепян, М.Е. Вейцман і інш.; ад расійскага – В.П. Волгін, М.М. Пакроўскі, В.Ц. Тэр-Аганесаў, І.Р. Браіцаў, Л.С. Таль, Д.П. Канавалаў, Д.М. Пранішнікаў, А.Ф. Фартунатаў, А.А. Калантар, М.М. Кулагін, П.І. Карулін, А.А. Барзоў, Л.С. Міноў, В.П. Цепін, А.М. Беркенгейм і інш.

Асобнай увагі, зразумела, заслугоўвае У.І. Пічэта – не толькі таму, што яму было наканавана стаць першым рэктарам, а і таму, што гісторык быў самым актыўным натхняльнікам рэалізацыі ідэі ўніверсітэта ў Мінску на этапе 1919 – пачатку 1921 года, а потым на пасадзе рэктара БДУ ажыццявіў яго рэальную пабудову. Некалькі гадоў дзяцінства, праведзеных ім на Віцебшчыне, дзве дысертацыі, абароненыя па беларускай сярэдняеваковай гісторыі, несумненна, зрабілі Уладзіміра Іванавіча амаль што беларусам – натхняльнікам спачатку правядзення беларусізацыі, а затым адным з самых апантаных аўтараў напісання паўнаватраснай гісторыі Беларусі. Ён, інтэлектуал высокага гарту, не лічыў за лішняе з самых «азоў» унікаць у процьму гаспадарчых спраў па наладжанню прыстойнай працы даверанага яму ўніверсітэта [21].

У даследчыцкім плане з нагоды хто ёсць хто ў арганізацыйным афармленні БДУ цікавасць выклікаюць усе, хто так ці інакш садзейнічаў гэтай «піянерскай» для Беларусі справе. Напрыклад, не ўсё відавочна ў асэнсаванні постацей трох вучоных-хімікаў, якія былі задзейнічаны ў падрыхтоўцы вучэбных планаў для адкрыцця БДУ. Калі пра прафесараў М.А. Прыляжаева і А.М. Беркенгейма напісаны падрабязныя нарысы ў юбілейным шматтомніку «Інтэлектуальная эліта Беларусі», то пра Маісея Яўзоровіча Вейцмана вельмі спрошчана згадаў у сваіх нататках адзін з арганізатараў медыцынскага факультэта БДУ М.Б. Кроль [22, с. 47]. Між тым ён у складзе Маскоўскай камісіі 27 снежня 1920 года прыязджаў у Мінск для ўзгаднення дэталей пабудовы БДУ. Сам працаваў у Маскве ў навуковай лабараторыі і, як і родны брат Хаім (у будучыні першы прэзідэнт Ізраіля) ды сястра Ганна, на той час дасягнуў пэўных навуковых вышынь.

Слова «першы» ў аналах БДУ і краіны

Калі дакрануцца да дакументаў, у якіх прапісаны падзеі першага дзесяцігоддзя дзейнасці нашай alma mater, лёгка заўважыць яе піянерства ў многіх стваральных працэсах, у набыцці жыхарамі Беларусі розных (матэрыяльных і духоўных) атачэнняў іх жыцця, што з часам стала звыклым. Напрыклад, сам факт з'яўлення на беларускай зямлі ўніверсітэцкай карпарацыі прафесараў, дацэнтаў, выкладчыкаў ды студэнтаў быў прарывам у інтэлектуальным стане грамадства. 31 кастрычніка 1921 года ў аўдыторыі БДУ ўвайшлі каля 1500 студэнтаў, а праз шэсць гадоў іх колькасць узрасла да 2672, а выкладчыцкі склад налічваў 49 прафесараў, 51 дацэнта, 74 асістэнты, 39 ардынатараў, 8 выкладчыкаў замежных моў, 36 выкладчыкаў рабфака і столькі ж выкладчыкаў дзвюх універсітэцкіх школ – беларускай і яўрэйскай. Важна дадаць, што другая вышэйшая навучальная ўстанова – Інстытут сельскай і лясной гаспадаркі, які быў адкрыты ў кастрычніку 1922 года, засноўваўся на падставе напрацовак, зробленых падчас дзейнасці дзвюх арганізацыйных камісій па адкрыццю БДУ. Члены камісій вельмі сур'ёзна рыхтаваліся да адкрыцця аграрнага факультэта ў складзе ўніверсітэта. І толькі недахоп сродкаў запаволіў іх намаганні, якія ў хуткім часе рэалізаваліся ў самастойным інстытуце.

Часопіс беларускага студэнцтва. 1925 год
Крыніца: бібліятэка БДУ.

Беларускі ўніверсітэт, распачаўшы сваю дзейнасць у складзе толькі двух факультэтаў (трэці, рабочы факультэт – падрыхтоўка да паступлення ў ВНУ), ужо ў 1922/23 навучальным годзе рыхтаваў настаўнікаў для школ Беларусі на адмысловым педагагічным факультэце. Восенню 1925 года адкрыўся асобны факультэт права і гаспадаркі, дзе навучаліся будучыя беларускія юрысты і эканамісты. Але заўважым, што якраз юрыстаў і эканамістаў адразу пасля пачатку дзейнасці БДУ сталі рыхтаваць на факультэце грамадскіх навук. 20 лютага 1925 года адбыўся першы выпуск спецыялістаў з вышэйшай адукацыяй: народная гаспадарка рэспублікі атрымала 26 першых дыпламаваных юрыстаў і 34 эканамісты [23, с. 13].

Праз два гады пачаў працаваць хіміка-тэхналагічны факультэт з шырокім спектрам прыкладных народнагаспадарчых спецыяльнасцей. 3 зімы 1929 года дзейнічаў асобны факультэт савецкага будаўніцтва і права, а з вясны наступнага – факультэт народнай гаспадаркі. І ўсе гэтыя кірункі падрыхтоўкі спецыялістаў з вышэйшай адукацыяй асвойваліся ў Беларусі ўпершыню! А калі дадаць сведчанні аб пастаянных наватарскіх пошуках выкладчыкамі і кіраўніцтвам БДУ эфектыўных метадык педагагічнай дзейнасці, то і ў гэтым выпадку не абысціся без слова «ўпершыню».

Нельга абмінуць яшчэ адзін выдатны факт: з 1921 года ствараліся ў структуры ўніверсітэта першыя яго навуковыя ўстановы – адмысловыя Інстытуты фізікі, заалогіі, батанікі, мінералогіі і геалогіі, два хімічныя інстытуты, пазней – шэраг медыцынскіх інстытутаў, клінік і лабараторый, навукова-адукацыйных кабінетаў. Універсітэцкія вучоныя «старой» фармацыі добра ўсведамлялі, што, паводле слоў прафесара-фізіка М.М. Андрэева, універсітэцкая адукацыя немагчыма без паўсядзённага суправаджэння навукі самага высокага ўзроўню [24, с. 49].

Цяпер у акадэмічных выданнях амаль не згадваецца тое, што ўпершыню ідэя стварэння агульнабеларускага навуковага цэнтра – Інстытута беларускай культуры – была выказана ў сценах БДУ. А ў хуткім часе многія ўніверсітэцкія вучоныя ўвайшлі ў склад навуковых структур Інбелкульту. І прапанову пераўтварыць яго ў паўнаўтваральную Беларускаю акадэмію навук першым афіцыйна выказаў рэктар У.І. Пічэта. Ён і яго калегі па БДУ сталі аднымі з першых беларускіх акадэмікаў.

Прыкладаў першаснасці БДУ можна прывесці вялікае мноства:

- упершыню ў сценах БДУ была створана Універсітэцкая бібліятэка, якая неўзабаве набыла статус Дзяржаўнай Універсітэцкай бібліятэкі БССР і затым была пераўтворана ў асобную Дзяржаўную бібліятэку (сёння – Нацыянальная бібліятэка Рэспублікі Беларусь);

- упершыню ў Беларусі адна з магістральных вуліц яе сталіцы ў 1922 годзе была названа ў гонар БДУ – Універсітэцкай;

- рашэннем саюзнага ўрада з 1927 па 1931 год быў узведзены ў наватарскім архітэктурным стылі канструктывізму ўнікальны Універсітэцкі гарадок;

- упершыню вучоныя БДУ сталі праводзіць комплексныя даследаванні прыродных багаццяў Беларусі і яе гістарычнай спадчыны;

- пры арганізацыйным і інтэлектуальным суправаджэнні БДУ і Інбелкульту ў 1920-я гады ўпершыню быў праведзены шэраг «Усебеларускіх» навуковых канферэнцый па розных галінах ведаў;

- менавіта БДУ ўпершыню распачаў у 1927 годзе падрыхтоўку кадраў вышэйшай кваліфікацыі праз аспірантуру (напрыклад, першымі аспірантамі-гісторыкамі сталі ў будучыні вядомыя даследчыкі айчынай гісторыі Канстанцін Кернажыцкі і Вікенцій Скардзіс).

Не хацелася б рабіць папрокі нашым калегам з іншых ВНУ краіны, якія ўжо адзначылі «стагадовыя юбілеі» сваіх цяперашніх універсітэтаў, якія ў свой час распачыналіся як інстытуты. Згадаю толькі некалькі фактаў з гісторыі развіцця вышэйшай адукацыі Беларусі ў XX стагоддзі. Перш-наперш адзначу, што нельга блытаць сутнаснае напаўненне, дэфініцыі тэрмінаў «інстытут» і «ВНУ». На пачатку стагоддзя ніводны «інстытут», які дзейнічаў у беларускіх гарадах, не даваў сваім навучэнцам вышэйшую адукацыю! Тут спашлёмся на афіцыйны дакумент 1926 года, калі на дзяржаўным узроўні рыхтавалі святкаванне 5-гадовага юбілею БДУ. З гэтай нагоды быў складзены так званы «Асноўны матар’ял...», у якім падавалася інфармацыя аб стане адукацыйнай сферы Беларусі і канстатавалася, што «Сетка прафесіянальных устаноў пачала разгортвацца толькі пасля рэвалюцыі. Мы зараз маем: В.Н.У – 4, колькасць вучняў – 4003, колькасць настаўнікаў – 819». Затым былі названы гэтыя чатыры ВНУ: БДУ, Сельскагаспадарчая акадэмія, Ветэрынарны інстытут і Камуністычны ўніверсітэт [25, арк. 21–22].

У 1931 годзе наркам асветы А.М. Платун адзначаў: «К сённяшняму дню мы ў культурным будаўніцтве маем вялізарнейшыя поспехі; замест аднаго БДУ у нас ужо налічваецца 12 вышэйшых школ». Далей ён падрабязна прасачыў дзесяцігадовы шлях развіцця беларускай вышэйшай школы: «У 1921/22 г. была адна вышэйшая навучальная ўстанова – БДУ з колькасцю вучняў 1.535 ч. У 1926/27 г. 4 навучальныя ўстановы з колькасцю вучняў 4.699 ч. У 1929/30 г. 12 навучальных устаноў

з колькасцю вучняў 4.980 ч. У 1930/31 г. 12 навучальных устаноў з колькасцю вучняў 5.995 ч.» [26, с. 4–5]. Рэзкае пашырэнне сістэмы вышэйшай школы напрыканцы 1920-х гадоў у значнай ступені было звязана з «разбуйненнем БДУ», калі на базе яго факультэтаў стварылі некалькі самастойных вышэйшых навучальных устаноў, якіх у Беларусі раней проста не існавала.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 22.04.2021 г.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Пічэта, У.І. Беларускі Дзяржаўны Універсітэт напярэдадні 10-годдзя Кастрычнікавай Рэвалюцыі / У.І. Пічэта // Беларускі Дзяржаўны Універсітэт. 1921–1927. Да 10-й гадавіны Кастрычнікавай рэвалюцыі. – Менск: б.в., 1927. – С. 5–46.
2. Чудаев, М.Ф. Организация и деятельность рабочих факультетов БССР, 1920–1939 гг.: дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / М.Ф. Чудаев. – Минск, 1980. – 205 л.
3. Харук, Я. Студэнцкая ініцыятыва як фактар фарміравання органаў студэнцкага самакіравання ў пачатку 1920-х гг. / Я. Харук // Вышэйшая школа. – 2019 – № 4. – С. 55–59.
4. Харук, Е. Участие белорусских студентов в «управлении университетом» в начале 1920-х гг. / Е. Харук // Гуманітарна-эканамічны веснік. – 2019. – № 3–4. – С. 159–164.
5. Иванов, А.Е. Высшая школа России в конце XIX – начале XX века / А.Е. Иванов. – М.: АН СССР, 1991. – 392 с.
6. Сергеенкова, В.В. Правительственная политика в области начального образования в России во второй половине 60-х – 70-е гг. XIX в.: дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / В.В. Сергеенкова. – Минск, 1980. – 258 л.
7. Ершова, О.И. Политика российского правительства в области начального образования во второй половине XIX в. (на материалах белорусских губерний Виленского учебного округа): дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.03 / О.И. Ершова. – Минск, 2005. – 224 л.
8. Сергеенкова, В.В. Виленский учебный округ: политика российского правительства в области образования (вторая половина XIX – начало XX в.) / В.В. Сергеенкова, О.И. Ершова, М.А. Гулюк, Е.И. Шараева // Российские и славянские исследования: науч. сб. / Беларус. гос. ун-т. – Минск, 2008. – Вып. 3. – С. 57–75.
9. 1917 год у гістарычных лёсах Беларусі: зб. матэрыялаў Міжнар. навук. канф., Минск, 30 лістап. – 1 снеж. 2017 г. / Выд. цэнтр БДУ. – Минск: Выд. цэнтр БДУ, 2017. – 351 с.
10. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Ф. 325. Воп. 1. Спр. 9.
11. НАРБ. – Ф. 205. Воп. 1. Спр. 1.
12. Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі. – Вільня – Нью-Ёрк – Менск – Прага. – Т. 1. Кніга 1. – 1998. – 850 с.
13. Традиции университета: от Франциска Скорины до современности: сб. материалов Международ. науч. конф., Минск, 26–27 окт. 2017 г. / Изд. центр БГУ. – Минск: Изд. центр БГУ, 2017. – 285 с.
14. Пічэтаўскія чытанні – 2019: універсітэцкая навука і гістарычная адукацыя ў Беларусі XX – пачатку XXI ст. Да 85-годдзя стварэння гістарычнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта: матэрыялы міжнар. навук.-практ. канф., Минск, 23–24 кастр. 2019 г. / Беларус. дзярж ун-т. – Минск: БДУ, 2019. – 339 с.
15. НАРБ. – Ф. 4. Воп. 1. Спр. 131.
16. Фрумкина, М.К вопросу о Белорусском университете / М.К. Фрумкина // Жизнь национальностей. – 1919. – Москва. – № 12 (20).
17. НАРБ. – Ф. 42. Воп. 1. Спр. 213.
18. Кожушков, А.И. Белорусский университет. Хроника событий (1919–1989) / А.И. Кожушков, О.А. Яновский. – Минск: Университетское, 1990. – 238 с.
19. НАРБ. – Ф. 6. Воп. 1. Спр. 6.
20. Дзяржаўны архіў Расійскай Федэрацыі (ДАРФ). – Ф. А2306. Воп. 18. Спр. 701.
21. Нацыянальная бібліятэка Беларусі. Адаззел рукапісных кніг. – Ф. 2. Воп. 1. Спр. 8.
22. Кріль, М.Б. Першыя крокі па арганізацыі мэдфаку БДзУ. (Успаміны) / М.Б. Кріль // Беларускі Дзяржаўны Універсітэт. 1921–1927. Да 10-й гадавіны Кастрычнікавай рэвалюцыі. – Менск, 1927. – С. 47–51.
23. Першы выпуск Беларускага Дзяржаўнага Універсітэту. 20 Лютага 1925 году. – Витебск: Издание БГУ, 1925. – 31 с.
24. Интеллектуальная элита Беларуси. Основоположники белорусской науки и высшего образования (1919–1941). – Под общ. ред. С.В. Абламейко, науч. ред. О.А. Яновский. – Минск: БГУ, 2017. – 303 с.
25. НАРБ. – Ф. 42. Воп. 1. Спр. 313.
26. Платун, А.М. Вышэйшая Асьвета ў БССР за дзесяцігодддзе (1921–1931) / А.М. Платун // Дзесяць год Беларускага Дзяржаўнага Універсітэту. 1921–11.VII–1931 / Выданьне ўрадавае камісіі па святкаванні дзесяцігоддзя вышэйшае школы ў БССР. – Менск, 1931. – С. 3–8.